

Polemika

Snježana Kordić

Lice purizma

(odgovor S. Babiću)

217

U prvom godištu *Književne republike*, nakon što sam u br. 5–6 str. 161–173 objavila kritičku recenziju knjige Stjepana Babića *Hrvatska jezikoslovna prenja*, izšla je u br. 9–10 str. 175–177 Babićeva reakcija na koju se ovom prilikom osvrćem. U svojoj reakciji Babić na dvije stranice (od ukupno tri, koliko mu je tekst dugačak) iznosi tezu kako je nedozvoljeno kritizirati kad on napiše neku iracionalnost ako je nekoliko godina ranije o istome napisao ispravnu tvrdnju. Konkretno, nedozvoljeno je kritizirati kad Babić 1996. zabranjuje kategoriju posvojnog genitiva jer je tri godine ranije, 1993., bio napisao kako je posvojni genitiv neophodan u jeziku. Kasniji članak o posvojnom genitivu sa suprotnom izjavom, dakle, ne važi. Autor pritom zaboravlja da je svaki članak cjelina za sebe i kao takav mora biti podložan kritičkom preispitivanju. Zaboravlja i da primjena njegove logike znači da kad on danas piše kako treba raditi na pravljenu hrvatskosrpskih jezičnih razlika, to ne važi jer je prije pisao kako treba ukloniti hrvatskosrpske jezične razlike. Pisanje članaka na istu temu, ali s međusobno oprečnim zaključcima nije za Babića ništa neobično: on se ponaša kao da je normalno da isti znanstvenik o istoj temi u različitim navratima piše suprotne izjave. Međutim, tako nešto znanstveniku ne služi na čast, niti mu se može priznati kao olakšavajuća okolnost, kako Babić prikazuje. Stvar je tim gora što bi Babić na osnovi svog rada o posvojnom genitivu iz 1993. morao znati da mu je stav u narednom radu 1996. na tu temu iracionalan, i unatoč tome ga je zastupao.

Nakon što sam taj članak iz 1996. kritizirala čim je izišao, Babić je izmijenio svoj stav o genitivu, što sam i napisala u sljedećem radu te iste godine. Sada Babić kaže da sam tada napisala kako je on izmijenio svoj stav o genitivu pod utjecajem kritike koju sam objavila, a danas u prikazu pišem kao da sam to zaboravila. No, što drugo mogu pisati kad on isti svoj članak iz 1996. koji sam tada kritizirala ponavlja u neizmijenjenom obliku u svojoj knjizi iz 2001.? Za neizmijenjeni članak vrijede neizmijenjene kritičke primjedbe.

Babić želi sugerirati neopravdanost kritike i tako što se ponaša kao da kritiziram članak iz 1993. koji je znanstveno utemeljen, prešućujući da se moja kritika odnosi na njegov članak iz 1996. u kojem iznosi suprotne zaključke. U reakciji podsjeća kako se i on zalagao za zadržavanje genitiva, ali prešuće da je upravo to navedeno i u mom prikazu (170) kao još jedan argument prilikom osporavanja Babićevog zahtjeva za istjerivanjem genitiva. U prikazu je osim toga jasno rečeno (168) kako on u istoj knjizi objavljuje i članke u kojima se protivi istjerivanju kategorije posvojnog genitiva i članke u kojima se zalaže za istjerivanje te kategorije.

U prikazu sam navela da je lingvistima za uzor ponašanja u Babićevoj knjizi ponuđeno bespogovorno slušanje starijih. Babić sada u svojoj reakciji tvrdi da sam ga krivo interpretirala, da je bespogovorno slušanje starijih postupak protiv kojeg se on u mladosti sa svojom generacijom borio, to je »postupak protiv kojega smo mi tada mlađi ustali i uspjeli ga svojim djelovanjem promjeniti« (177), što se navodno vidi u njegovoj knjizi. No na osnovi knjige ne može se govoriti o ustanku protiv bespogovornog slušanja starijih i o promjeni takvog načela ponašanja. Naprotiv, tamo o odnosu svoje generacije prema starijima piše: »mi smo prešutno pristali da ih izravno ne kritiziramo« (84), nisu otvarali usta »čekajući svoje vrijeme i svoje položaje. To je po naravi stvari« (85), »Mlađi, bojeći se administrativne prevlasti starijih — napredovanje mlađih zavisi od izvještaja starijih — mudro su šutjeli« jer ih je upravo on tako podučavao: »Govorio sam: Kud vam se žuri. Stari će otići u mirovinu, mi ćemo doći na njihova mjesto« (85).

U preostalom dijelu svoje reakcije Babić istupa protiv riječi *sport*, odbacujući njen engleski oblik *sport* u korist njemačke verzije *šport* (u njemačkom je ta riječ također usvojena iz engleskog i također se piše *sport*, ali se *sp* na početku riječi u njemačkom izgovara kao *šp*, pa se tako i anglicizam *sport* u njemačkom izgovara kao *šport*). Kako bi Hrvatima *sport* učino mrskim, Babić tvrdi da je riječ *sport* »lik koji nam je nametnut srpskim nasiljem poslije 1945., po tome je dakle srbizam« (177). Međutim, analizirajući tekstove iz 19. st. Horvatić je (1993, 113) pokazao da se riječ *sport* koristila u Hrvatskoj već u 19. st. i da se pojavila čak prije riječi *šport*. Autor citira zagrebačke novine *Obzor* br. 178 od 4. kolovoza 1879., u kojima piše da su »1000 forinti dani od prijatelja sporta za konje svih zemalja«. Navodi i da je u studenom 1894. počeo izlaziti zagrebački polumjesečnik *Sport (glasilo za sve sportske struke)*. 1896. je drugi urednik promijenio naziv u *Šport*, a kad se godinu dana kasnije izmijenio urednik, list se ponovo zvao *Sport*. Iz toga se vidi da se riječ *sport* koristila u Hrvatskoj mnogo prije Babićeve 1945., pa i prije stvaranja prve zajedničke države sa Srbima 1918.

O prvoj zajedničkoj državi sa Srbima N. Bašić (1999, 55) — u članku na koji Babić upućuje — smatra da je forsilala *sport*, a zabranila *šport*: »osnutkom jugoslavenske države 1918. otpočeo je proces razaranja nacionalnoga identiteta« hrvatskoga naroda »pa je *šport* postao proskribirana riječ«. Međutim, protiv te tvrdnje N. Bašić govore podaci koje ona sama navodi na prethodnoj stranici:

želeći dokazati da se *sport* ustalio u Hrvatskoj, nabraja hrvatske novine koje su ga imale u naslovu, a od tih novina samo troje su pokrenute prije 1918., dok je svih petnaest drugih koje navodi pokrenuto u razdoblju od 1918. do 1940. Pa bi sad čovjek trebao povjerovati u priču o »proskribiranosti« riječi *sport* od 1918. do 1940.

Osim toga, zašto bi današnji čitatelj prihvatio da je *sport* prema riječima N. Bašić znak »nacionalnoga identiteta« hrvatskoga naroda kad u istom tekstu može pročitati da su u Beogradu izlazile novine *Sportista* (1924.), *Sportski program* (1937.), u Sarajevu novine *Sportski ribar* (1926.), *Sportska revija* (1927.)?

Kako bi dokazao da je *sport* »nametnut srpskim nasiljem poslije 1945., Babić (177) tvrdi »lik *sport* općenito je prihvaćen u hrvatskome književnome jeziku kao jedini izraz za taj pojam na cijelom hrvatskome jezičnome području od Zagreba preko Splita do Dubrovnika i od Zagreba preko Broda, Vinkovaca do Osijeka«. Međutim, takva tvrdnja nije nimalo uvjerljiva kad se čak i u članku N. Bašić može pročitati da su prije 1945. širom Hrvatske izlazile novine s riječju *sport* u naslovu: u Zagrebu *Sport. Ilustrovani tjednik* (1922.), *Zagrebački sport* (1935.), *Hrvatski sport* (1938.), u Čakovcu *Sportski list Medjimurja i Zágorja* (1922.), u Splitu *Sportski svijet* (1925.), *Sportski list* (1939.), u Slavonskom Brodu *Sportski i lovački glasnik* (1930.), u Osijeku *Sport* (1922.).

Koliko god se Babić, Bašić, Brozović trudili da uvjere u suprotno, očito je i iz njihovih vlastitih tekstova ono što je već utvrdio Horvatić (1993): riječ *sport* je u Hrvatskoj stalno supostojala s riječju *sport*, čak i u doba najveće germanizacije krajem 19. st. Ni njihova tvrdnja da se sistemski u naš jezik jednako dobro uklapaju i *sport* i *sport* nije točna. Među domaće riječi bolje se uklapa *sport* jer postoji niz riječi domaćeg porijekla koje počinju pomoću *sp* kao *sport* (npr. *spor*, *sporazumijevanje*, *spomenik*, *spavati*, *spasiti*), dok ne postoji nijedna riječ domaćeg porijekla koja počinje pomoću *šp* kao *sport*, sve su porijeklom iz njemačkog ili talijanskog ili nekog drugog stranog jezika, npr. *šperploča*, *špinat*, *špic*, *špedicija* (više o tome v. Kordić 1991, 92–93). Budući da su Babić, Bašić, Brozović puristi, a puristi se uvijek orijentiraju prema domaćem jezičnom materijalu, trebali bi čak i oni zastupati *sport*.

Poput Babića i Brozovića, i N. Bašić kaže da bi nam kao uzor trebao poslužiti slovenski jezik jer je u njemu standardno *sport* (1999, 62). No, ako uzimaju slovenski za uzor, onda trebaju također govoriti *januar*, *februar* itd. i trebaju preći na ekavicu jer to je standardno u slovenskom.

Iz dosad rečenoga je vidljivo da nijedan »stručni« razlog koji Babić navodi protiv *sporta* a u korist *sporta* ustvari ne postoji. Naprotiv, svi stručni razlozi govore u korist *sporta*. Pravi i jedini razlog zašto zabranjuje *sport* je pravljenje razlike naspram jezika u Srbiji, BiH i Crnoj Gori po cijenu sproveđenja nasilja nad jezikom vlastitih sunarodnjaka, a taj razlog želi prikriti navodno stručnim razlozima, kojih nema.

Zašto je *sport* u drugoj polovini 20. stoljeća definitivno prevladalo nad *sportom*, može se objasniti prestižnom ulogom koju je engleski jezik zadobio nakon završetka 2. svjetskog rata. Amerika i Engleska su bile sile pobednice, dok je

Njemačka bila gubitnik, a njemački jezik postao nešto negativno, toliko da se čak i naziv *njemački* jezik jedno vrijeme prestao u Austriji upotrebljavati jer se povezivao s nacističkom Njemačkom (v. Kordić 2003, 197). Prestižna uloga engleskog jezika od onda se stalno povećavala ne samo kod nas nego i u svijetu, tako da i njemački lingvisti konstatiraju kako je npr. u reklamama u Njemačkoj engleski jezik zbog svog prestiža potisnuo domaći njemački jezik (Wingennder 2003, 144). Kad se ima u vidu da je reklama tip diskursa koji se ravna prema stavu širokih masa želeti ih pridobiti kao potrošače na svoju stranu, jasno je da status engleskog jezika u reklami odražava stav njemačkih govornika prema engleskom jeziku. A taj stav je rezultat pozitivnih svojstava koja se pripisuju korisniku engleskih riječi u Njemačkoj, u svim slavenskim zemljama i u brojnim drugim državama: obrazovanost, dinamičnost, upućenost u novu tehnologiju, modernost. Ne čudi stoga što pokušaj nametanja zastarjele njemačke verzije *sport* umjesto *sport* nailazi u Hrvatskoj na odbijanje, tim više što se bavljenje sportom prvenstveno vezuje za mladost i dinamičnost, dakle upravo za svojstva koja se pripisuju korisniku prestižnog engleskog jezika (o centralnoj ulozi prestiža pri izboru jezika i riječi v. Haarmann 1990, 42; 1997, 266–267).

Suvremeni prestižni status engleskog jezika vidi se i iz podatka da se engleski jezik povezuje s tehnologijom, internacionalnošću i konzumom, da ima nadnacionalni status na području kulture i znanosti (Mackey 1989, 12), ima simboličku vrijednost u označavanju kozmopolitskog stila življenja, shvaća se kao simbol modernosti npr. u Japanu i u Njemačkoj (Haarmann 1989, 187, 189, 191), širom svijeta postao je i osnovnim jezikom znanosti, dok drugi jezici imaju sasvim marginalnu ulogu (Michels 1992, 408). Skudlik (1992, 392) navodi kako i znanstvenici kojima engleski nije materinski jezik smatraju da je svaka znanstvena komunikacija u osnovi međunarodna i da se zato mora odvijati na međunarodnom jeziku našeg vremena, a to je engleski. Ammon (1992, 422) prikazuje pomoću dijagrama kako je engleski već od 19. st. vodeći u znanosti i kako je njegova uloga stalno rasla, dok je zastupljenost njemačkog jezika u znanosti već od 1. svjetskog rata stalno znatno opadala.

No bez obzira na sve gore navedene razloge u korist *sporta*, daleko najvažniji razlog, sam za sebe već dovoljan i kad ne bi bilo nijednog drugog, jest proširenost upotrebe te riječi kod najvećeg broja današnjih govornika u Hrvatskoj. Taj osnovni kriterij Babić ne spominje. Potpuno zanemaruje suvremenu proširenost upotrebe te riječi, a istovremeno se poziva na proširenost upotrebe druge riječi u prošlosti kako bi je danas nametao. Ponaša se kao da postoji neko idealno stanje jezika u prošlosti koje danas treba nasilno uspostaviti. Međutim, staro stanje jezika iz prošlosti očito se pokazalo neidealnim za sadašnjost jer ga u sadašnjosti nema. Promijenilo se zajedno s mijenjanjem svijeta u kojem čovjek živi: »Jezik se poput svega drugog postepeno mijenja kroz stoljeća« (Aitchison 32001, 4). Utemeljitelj strukturalizma Ferdinand de Saussure, čije mišljenje bi Babiću trebalo biti posebno važno jer u *Fokusu* (br. 176, str. 54) hvali strukturalizam riječima da nam je »dao u ruke znanstveni aparat«, kaže: »Vrijeme mijenja sve stvari: nema nikakvog razloga zašto bi jezik bio iz-

nimka od tog univerzalnog zakona« (1915/1959, 77). Svako stanje jezika je idealno samo za ono vrijeme u kojem se govori: u prošlosti je jezik bio idealan za potrebe ondašnjeg vremena, a kad su se potrebe dijelom izmijenile, s njima se izmijenio i jezik da bi ih zadovoljio pa je stoga opet idealan. U budućnosti će također dolaziti do promjena i jezik će se razlikovati od današnjega kako bi bio što idealnije prilagođen potrebama novog vremena. To znači da ne postoji stanje jezika idealno za sva vremena. Nekad je *gombaonica* možda zvučala neutralno, danas zvuči smiješno i zastarjelo, nekada je latinski bio prestižni jezik, danas je to engleski itd. Babić si ne samo uzima za pravo odrediti da je jednom bilo idealno stanje za sva vremena kojemu se danas treba vratiti, nego si uzima za pravo odrediti i koji trenutak iz prošlosti je idealan za sva vremena. Ali zašto se odlučio baš za stanje naših djedova, zašto nije uzeo stanje pradjeda ili čukundjeda ili se vratio u doba staroslavenskog? Kad se već bavi planiranjem jezika, onda bi se trebao odreći svoje sentimentalne vezanosti za vremena naših predaka: »što je najvažnije, lingvist mora u problematiku planiranja jezika unositi realizam bez nazadne sentimentalnosti« (Valdman 1990, 23). Pored toga »velika doza realističke distance posebno je potrebna kad se planiranje jezika odvija u situaciji otvorenog političkog konflikta« (ibid.), kakav je upravo kod nas. Realistička distanca Babiću nije poznata, a definicija da je cilj planiranja jezika smanjivanje »društvenog cijepanja i političkog konflikta« (ibid.) također mu nije poznata jer on djeluje sa suprotnim ciljem. Zaboravlja da se jezik nužno izmjenio od vremena naših predaka i da te »promjene u jeziku često odražavaju pragmatičku želju za društvenom mobilnošću i poboljšanjem životnog standarda, a tu želju ignoriraju jezični aktivisti, što im se razbija o glavu« (Edward, iz Valdman 1990, 23).

O purističkim aktivistima poput Babića Aitchison (32001, 13) kaže: »Puristi se ponašaju kao da je postojala jedna odabrana godina kada je jezik dosegao stupanj savršenstva za koji bismo se svi trebali boriti da ga sačuvamo. A ustvari takva godina nije nikad postojala. Jezik Chaucerovog ili Shakespeareovog vremena nije bio ni bolji ni gori od našega — bio je samo drugačiji«. Puristička tvrdnja da suvremeniji jezik naspram prošloga ne valja temelji se na nepoznavanju činjenica i na emocijama: »Većina samozvanih 'eksperata' koji tvrde da jezik propada nije razmatrala složenost činilaca koji su uključeni u jezične promjene. Oni glasno izražavaju čisto emocionalne izljeve svojih vlastitih nuda i strahova. Veći uvid u jezične promjene pokazuje da su one prirodne, neizbjježne i kontinuirane« (ibid., 249). Puristi »podsvjesno reagiraju na brzo mijenjanje svijeta u kojem živimo i zato se ljute na promjene u bilo kojem području života [...]. Osjećaj da 'stvari nisu više ono što su bile' i pokušaj da se sačuva neizmijenjenost života su, izgleda, prirodne reakcije na nesigurnost, to su simptomi stareњa« (ibid., 7–8).

Neznanstveni puristički pristup jeziku tipičniji je za neka prošla vremena: »Vraćajući se u 18. stoljeće zatječemo purizam na njegovom vrhuncu« (ibid., 8). Kad se pogleda opis lingvista iz 19. st., vidi se da se Babić uklapa među njih jer zastupa shvaćanja iz onog doba, usp. Aitchison (32001, 251): »Mnogi znan-

stvenici iz 19. st. bili su [...] uvjereni da je jezik propadao naspram prošlog stanja savršenstva. Ponovno uspostavljanje tog prvotnog savršenstva smatralo se jednim od osnovnih ciljeva usporedne povijesne lingvistike [...]. To kvazi-religijsko uvjerenje u postepeno propadanje nije nikad sasvim izumrlo«. Zanimljivo je da Babić u *Fokusu* (br. 176, str. 54) i sam negativno govori o lingvistici iz 19. st., osuđujući je kao zastarjelu i nedovoljno znanstvenu.

Ako je neka danas arhaična riječ jedno vrijeme u prošlosti bila proširena, to nije razlog da ju se u suvremenosti odozgo nameće. Babić to radi, prema vlastitim riječima, zbog jezičnog nasilja iz prošlosti. No, navodno jezično nasilje iz prošlosti, čak i da ga je bilo, ne može biti razlog da danas čini nasilje. Uopće nije uvjerljivo da on radi protiv nekakvog jezičnog nasilja nad Hrvatima kad ga sam upravo sprovodi spriječavajući Hrvate da slobodno govore onako kako su čitav život govorili.

Prirodno je da promjene u jeziku dolaze spontano iz baze, iz mase govornika, a ne nametanjem silom po diktatu pojedinaca i institucija odozgo. O pokušajima diktata pojedinaca odozgo u najnovijoj jezičnoj situaciji na južnoslavenskim prostorima Zybatow (2000, 22) kaže da »politički djelotvorna grupa u tim državama sprovodi novi jezični standard u državno organiziranom obliku (sabor, ustav) u najvažnijim nadregionalnim komunikacijskim područjima (poput školskog i obrazovnog sistema, novina, državne uprave, prava i dr.). Tu se pokušava takoreći silom doći do cilja mijenjanja jezika na osnovi teritorijalnih i ili socijalnih varijeteta. No, da li će to zaista i uspjeti, treba tek pričekati da se vidi jer kao što Coseriu piše: 'nijedna pogonska sila izvana bilo kakvog tipa ne može djelovati na jezik a da ne prođe kroz slobodu i inteligenciju govornika'. To znači da ni svjesna jezična politika 'odozgo' ne može staviti izvan snage proces nevidljive ruke [korisnika]. Jer svaki jezični proces mora proći dugački put ostvarivanja kroz korisnike jezika, samo pomoću njih može biti realiziran i primjenjivanjem od strane tih korisnika priznat. Primjera za proturječnosti između deklariranog jezičnopolitičkog cilja i stvarnog jezičnog razvoja ima dovoljno u ovom zborniku« (o teoriji 'nevidljive ruke korisnika' v. i Kordić 2003, 190, v. tamo opširnije i o purizmu 176–179, 188–190).

Postojeću državnu kontrolu u Hrvatskoj neki hrvatski filolozi čak ne smatraju dovoljnom. Tako Samardžija (2003, 9–11) zahtijeva donošenje zakona o jeziku, zahtijeva stvaranje centralnog nacionalnog tijela za jezično normiranje, traži institucionalizirano planiranje jezika itd. Kovačec (2004, 21–25) također traži intenzivniji angažman države: »Prvo, Država bi morala osigurati da brigu o standardnom jeziku i njegovu razvoju sustavno i dugoročno vode mjerodavne znanstvene i stručne ustanove (HAZU, katedre za hrvatski jezik, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje itd.)« — kao da su te ustanove dosad »vodile brigu« o nečem drugom. Država bi se, prema listi zadataka koje joj Kovačec namjenjuje, morala pobrinuti i da odluke o jeziku budu »obvezujuće«. Usput rečeno, ovakva posezanja za pravnim i političkim sredstvima pokazuju da jezik Hrvata ima slab demografski, ekonomski i kulturni status. Poznato je, naime, da oni jezici koji imaju dobar demografski, ekonomski i kulturni status nemaju

nikakvu potrebu za nekakvim pravnim ili političkim utvrđivanjem statusa (Mackey 1989, 5).

Kad Kovačec od Hrvatske traži državni nadzor za »sprječavanje dezintegracijskoga [...] razornog utjecaja drugih jezika«, zaboravlja da je takav puristički nadzor od strane pojedinaca i institucija nedjelotvoran i suvišan jer »jezik ima izvanredan osjećaj za samoočuvanje. On sadrži ugrađena samoregulativna sredstva koja ureduju narušene obrasce i sprečavaju dezintegraciju. Točnije rečeno, govornici su, naravno, ti koji izvode spomenuta sređivanja reagirajući na urođenu potrebu za strukturiranjem informacije koju trebaju upamtiti. [...] Jezik nikad ne dopušta narušavačkim promjenama da unište sistem. Kao odgovor na narušavanje pojavljuju se terapeutske promjene i uređuju narušene obrasce« (Aitchison 32001, 169, 197). Ne postoji nikakav objektivni razlog za strahovanja da jezik propada jer »kad se maknu religijske i filozofske predrasude, nema dokaza da jezik bilo napreduje bilo propada. Narušavanje i terapija, izgleda, drže jedno drugo u ravnoteži stalne pat pozicije. Te dvije suprotne sile su osnovno svojstvo jezika« (ibid., 260).

Samo oni koji nisu upoznati s tim osnovnim svojstvom jezika mogu si umišljati da su u stanju nametati umjetna pravila i propisivati kako bi ljudi trebali govoriti. Wildgen (2003, 23) ističe da »jezični purizam ima veliku sklonost prema pisanim normama, preskriptivnim gramatikama i prisiljavajućim jezičnim programima. On je u sebi kontradiktoran«. Opisujući gramatiku jednog purista Aitchison joj suprostavlja lingvističke gramatike i kaže (32001, 14) da je gramatika purista, »koja zadaje umjetna pravila kako bi nametnula proizvoljni standard 'ispravnosti', *preskriptivna* gramatika jer propisuje kako bi ljudi, prema mišljenju autora, trebali govoriti. [...] Nasuprot tome, gramatike i pravila lingvista nisu preskriptivni nego *deskriptivni* jer opisuju kako ljudi zaista govorite. Za lingviste pravila nisu proizvoljni zakoni zadati od strane vanjskog autoriteta, nego kodifikacija podsvjesnih principa ili konvencija kojima se rukovode govornici. Osim toga, lingvisti gledaju govorenim i pisanim oblik jezika kao odvojene, povezane sisteme, i govorenim smatraju primarnim.«

Za razliku od lingvista, hrvatski jezikoslovci govorenim jezik smatraju sekundarnim, a i kod pisanih uzimaju u obzir samo cenzurirani jezik, iako upravo on nije standard, nego se radi tek o virtualnom, projiciranom jeziku. Razlog zanemarivanja govorenog jezika od strane hrvatskih jezikoslovnika je i taj što samo pisani jezik mogu kontrolirati pomoću jezične cenzure. Takav pristup je u suprotnosti s tokovima u svijetu: Mattheier (1997, 2, 7–8) ističe da već od 60-ih godina razni lingvisti u svijetu govore »o stalnom liberaliziranju normi standardnog jezika pod utjecajem govorenog jezika kao karakteristici mnogih evropskih standardnih jezika« te da je uočeno kako već desetljećima »u raznim evropskim jezicima postoji razvojni smjer koji krutu orijentiranost standarda prema pisanim jezicima zamjenjuje orijentiranošću prema govorenim jezicima«.

Pokušavajući pomoću propisivanja, kontrole i cenzuriranja nametnuti nešto za standard, hrvatski jezikoslovci gube izvida da »standardi mogu postati regulativom koju pojedinac osjeća kao teret« ako se razvijaju na račun slobodnog

prostora individue i previše zadiru u privatnu sferu (Haarmann 1997, 259–260). Takve aktivnosti jezikoslovaca dovode do toga da laici poistovjećuju lingvistiku s normativnom gramatikom, što ne iznenađuje kad je skoro čitavo njihovo iskustvo svjesnog skretanja pažnje na jezik svedeno na upute što je dobro, a što je loše, što je ispravno, a što je pogrešno u jeziku (Joseph 1989, 241). Godinama ih se podučava da je pisani jezik idealni oblik kojemu naš govoreni jezik samo približno odgovara, da veći stupanj te približnosti signalizira inteligenciju, a manji neznanje, manjkavost i iskvarenost (*ibid.*), uvjerava ih se da ne znaju pravilno koristiti jezik, da ne znaju gramatiku itd. Međutim, izvorni govornici znaju svoj jezik i raspolažu podsvjesnim znanjem njegovih pravila: »Premda ljudi koriste ta pravila čitavo vrijeme, najčešće ih nisu u stanju opisati kao što nisu u stanju navesti mišiće koje koriste kad voze bicikl« (Aitchison 32001, 15). Njihovo podsvjesno znanje pravila je čak opširnije od pravila koja im nude normativni lingvisti u gramatikama: »Svaki normalni izvorni govornik ima mnogo opsežniji skup pravila nego što je bilo koji lingvist dosad bio u stanju da opiše, iako onaj prvi ne zna svjesno da posjeduje neku posebnu vještina. Nijedan lingvist nije dosad uspio napisati potpunu gramatiku — sveobuhvatan sažetak principa kojima se rukovode govornici nekog jezika« (*ibid.*, 16).

Kao što purizam nema uporište u lingvistici, tako ni omiljena tvrdnja hrvatskih jezikoslovaca da svi hrvatski govornici moraju stalno učiti standardni jezik jer ga ne znaju nema lingvističko opravданje. Nju se lansira s ciljem da bi se uzdrmalo povjerenje govornika u vlastita jezična znanja, uvjerilo ih se da su takva znanja data samo izabranoj kasti jezikoslovaca, pa da se onda ne buне kad im ta kasta svaki dan dolazi s novosmislenim ili davno zaboravljenim »pravim hrvatskim« riječima i zadatkom da te riječi trebaju naučiti jer to je navodno hrvatski »standard«. Sve to je, međutim, suprotno od standarda jer standard je ono što je već najviše prošireno u upotrebi, i što je stoga neutralno i obično. Čak i Katičić (2004, 13) je svjestan da je standard ono »što je u jezičnoj porabi neutralno, temeljno i obično, što nije posebno obojeno, pa se bez oklijevanja i razmišljanja rabi kad nema razloga ni potrebe da se uzme nešto drugo. To i jest temeljna funkcija standardnog jezika. Jer samo ako je to čvrsto određeno, moguća je glatka komunikacija bez suvišnih šumova, samo se tako omogućuje da se sluša samo što tko govori, a ne i to kako govori, što onda neminovno odvlači pozornost od bitnoga, od onoga o čem se upravo radi«. Također je svjestan da »eksplicitno propisana norma znači malo ako nije i uporabna. Uporabna je norma dakle temeljnija od eksplicitne. Standardnost jezika ne ocjenjuje se po priručnicima nego po jezičnoj porabi, uzusu« (2004, 8). Uočava i da se jezična upotreba danas u Hrvatskoj ne podudara s propisima u priručnicima te da »tamo gdje se oboje ne podudara, uzus, ako je ustaljen i suvisao, određuje standard, a ne priručnici« (*ibid.*). Presudno je kod jezične standardnosti da »bitno ju određuje upravo uporabna norma koja jedina provjereno i sigurno funkcioniра« (*ibid.*).

Budući da je purizam danas dominantan kod hrvatskih jezikoslovaca, a iza njega ne стоји lingvistika, jasno je da se hrvatski jezikoslovci ne ravnaju prema

lingvističkim, nego prema nekim drugim smjernicama. Babić je i sam priznao da u osnovi njegovih radova ne стоји lingvistika, nego politika, koju nastoji samo zaognutni znanstvenim plaštom kako ne bi baš previše bola oči. Nakon što sam u prikazu (162) citirala te njegove riječi i podsjetila da lingvistika ne može biti sluga politike, Babić je odgovorio u *Fokusu* (br. 178, str. 54) tvrdnjom da su lingvisti dužni rukovoditi se politikom te da stoga prigovarati njemu i njemu sličima »da se u jezičnim poslovima bave i politikom, sasvim je promašeno i besmisleno«. Međutim, jedan od temeljnih principa lingvistike glasi: »'Politička pjesma' je i dalje za pravu znanost 'odbojna pjesma'« (Spillner 1990, 15). Stoga Babićeva formula u knjizi da piše »iz stručno-političkih razloga« (85) nije prihvatljiva za lingviste. Treba također podsjetiti i da postoje razne politike te da Babićovo služenje jednoj od njih povlači sa sobom pitanje zašto služiti baš njoj, a ne nekoj drugoj ili trećoj. Ako je kriterij da treba služiti onoj koju trenutno podržava većina u društvu, postavlja se pitanje što kad se većina društva odluči za drugu politiku, ili za treću — zar znanost svaki put mora svoje izjave mijenjati ovisno o politici iako se znanstvena istina nije promjenila?

225

Popis citiranih radova:

- Aitchison, J. (2001), *Language change: progress or decay?*, Cambridge.
- Ammon, U. (1992), »On the Status and Changes in the Status of German as a Language of Diplomacy«, U. Ammon/M. Hellinger (ur.), *Status Change of Languages*, Berlin/New York, str. 421–438.
- Bašić, N. (1999), »Sport i šport u hrvatskome«, *Jezik* 47/2, str. 52–62.
- de Saussure, F. (1915/1959), *Cours de linguistique générale*, Paris.
- Haarmann, H. (1989), »Functional Aspects of Language Varieties — A Theoretical-Methodological Approach«, U. Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin/New York, str. 153–193.
- Haarmann, H. (1990), »Wie kann man das Sprachprestige in eine Theorie der Sprachplanung einbetten?«, B. Spillner (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., str. 41–44.
- Haarmann, H. (1997), »Sprachstandardisierung — Eine kulturanthropologische Konstante«, K. J. Mattheier/E. Radtke (ur.), *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*, Frankfurt am Main i dr., str. 259–290.
- Horvatić, I. (1993), »Zašto sport i šport u sredstvima javnog priopćavanja?«, M. Andrijašević/Y. Vrhovac (ur.), *Trenutak sadašnjosti u učenju jezika*, Zagreb, str. 111–115.
- Joseph, J. E. (1989), »Popular and Scientific Beliefs about Language Status: An Historical Sketch«, U. Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin/New York, str. 243–255.
- Katičić, R. (2004), »Hrvatski jezični standard«, *Forum* 43/1–3, str. 5–18.
- Kordić, S. (1991), »Germanizmi u osječkom govoru danas«, M. Andrijašević/Y. Vrhovac (ur.), *Prožimanje kultura i jezika*, Zagreb, str. 89–97.
- Kordić, S. (2003), »Mitovi jezičnih ideologa«, *Književna republika* 1/11–12, str. 176–200.
- Knovačec, A. (2004), »Izazovi globalizacije i hrvatski jezični standard«, *Forum* 43/1–3, str. 19–25.

- Mackey, W. F. (1989), »Determining the Status and Function of Languages in Multinational Societies«, U. Ammon (ur.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, Berlin/New York, str. 3–20.
- Mattheier, K. J. (1997), »Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen europäischen Standardsprachen«, K. J. Mattheier/E. Radtke (ur.), *Standardisierung und Destandardisierung europäischer National-sprachen*, Frankfurt am Main i dr., str. 1–9.
- Michels, S. (1992), »Recent Changes in the Status of German as a Language of Chemistry«, U. Ammon/M. Hellinger (ur.), *Status Change of Languages*, Berlin/New York, str. 408–420.
- Samardžija, M. (2003), »Why would Croatians create a new language when they were forming the existing one for centuries?«, *Most/The Bridge* 2–3, str. 8–12.
- Skudlik, S. (1992), »The Status of German as a Language of Science and the Importance of the English Language for German-Speaking Scientists«, U. Ammon/M. Hellinger (ur.), *Status Change of Languages*, Berlin/New York, str. 391–407.
- Spillner, B. (1990), »Sprachpolitik — Sprachenpolitik — Sprache der Politik«, B. Spillner (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., str. 15–16.
- Valdman, A. (1990), »Language planning in diglossic situations: Two case studies«, B. Spillner (ur.), *Sprache und Politik*, Frankfurt am Main i dr., str. 22–39.
- Wildgen, W. (2003), »The roots of purism and its relevance for minor languages and dialects (with reference to Plattdüütsch und Lëtzebuergesch)«, J. Brincat/W. Boeder/T. Stolz (ur.), *Purism in minor languages, endangered languages, regional languages, mixed languages*, Bochum, str. 11–26.
- Wingender, M. (2003), »Überlegungen zur Weiterentwicklung der Theorie der Standardsprache«, W. Gladrow (ur.), *Die slawischen Sprachen im aktuellen Funktio-nieren und historischen Kontakt*, Frankfurt am Main i dr., str. 133–152.
- Zybatow, L. N. (2000), »Sprachwandel in der Slavia und seine theoretische Einordnung«, L. N. Zybatow (ur.), *Sprachwandel in der Slavia. Die slavischen Sprachen an der Schwelle zum 21. Jahrhundert*, Frankfurt am Main i dr., str. 3–26.